

КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

CRITERIA FOR THE EFFECTIVENESS OF FORENSIC CHARACTERIZATION OF ORGANIZED CRIME IN THE FIELD OF ECONOMICS

Пашинська І.В., аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Державний податковий університет

Калганова О.А., к.ю.н., доцент,
в. о. директора

*Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету*

Розкрито криміналістичну характеристику організованої злочинності у сфері економіки, яка являє собою категорію криміналістики, якій належить важливе місце в методиці розслідування окремих видів злочинних дій. Зазначено, що метою даної характеристики, є сума відомостей, знань, що можуть бути корисними, як для самої методики (зокрема, для обґрунтування методичних рекомендацій), так і для конкретної практичної діяльності органів, які мають правоохоронну функцію.

Акцентовано увагу на тому, що криміналістична характеристика організованої злочинності у сфері економіки, направлена на: 1) розроблення окремих методик розслідування; 2) побудову типових програм і моделей розслідування кримінальних правопорушень; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного злочинного діяння. Ця характеристика, є для слідчого своєрідною інформаційною базою. Із зазначеного призначення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень логічно виділяються наступні функції, які їй притаманні: інформаційна (пізнавальна, методологічна), описова, прогностична.

Розробка криміналістичної характеристики у сфері економіки передбачає необхідність урахування її структури. Втім питання про зміст криміналістичної характеристики є дискусійним. На нашу думку, основними елементами криміналістичної характеристики є сукупність ознак, що визначають: 1) спосіб кримінального правопорушення; 2) місце й обстановку; 3) час учинення кримінального правопорушення; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого; 7) учасників ОЗГ; 8) сліди організованої злочинності (у широкому значенні).

З наукових досліджень встановлено, що криміналістична характеристика організованої злочинності у сфері економіки – це інформаційна модель, система відомостей про криміналістично значущі ознаки. У цій якості криміналістична характеристика виконує алгоритмічну функцію. Дана функція сприяє слідчому у визначенні напрямку розслідування, в обранні засобів, прийомів і методів.

Узагальнено, що криміналістична характеристика ефективно дає об'єктивне уявлення про кримінальне правопорушення, указує на його типові риси, що є відправними для методики розслідування.

Ключові слова: криміналістична характеристика, організована злочинність, методика розслідування, кримінальне правопорушення.

The criminological characteristics of organized crime in the field of economy, which is a category of criminology that has an important place in the methodology of investigation of certain types of criminal actions, is revealed. It is noted that the purpose of this specification is the sum of information and knowledge that can be useful both for the methodology itself (in particular, for the justification of methodological recommendations) and for the specific practical activities of bodies that have a law enforcement function.

Attention is focused on the fact that the forensic characterization of organized crime in the economic sphere is aimed at: 1) the development of separate methods of investigation; 2) construction of typical programs and models of investigation of criminal offenses; 3) determining the direction of the investigation of a specific criminal act. This characteristic is a kind of information base for the investigator. From the specified purpose of the forensic characteristics of criminal offenses, the following functions inherent in it are logically distinguished: informative (cognitive, methodological), descriptive, prognostic. The development of forensic characteristics in the field of economics implies the need to take into account its structure. However, the question of the content of forensic characteristics is debatable. In our opinion, the main elements of forensic characteristics are a set of features that determine: 1) the method of criminal offense; 2) place and environment; 3) time of committing the criminal offense; 4) tools and means; 5) object of encroachment; 6) identity of the victim; 7) participants of organized crime; 8) traces of organized crime (in a broad sense). Scientific studies have established that the forensic characteristics of organized crime in the economic sphere is an information model, a system of information on forensically significant features. In this capacity, forensic characterization performs an algorithmic function.

This function helps the investigator in determining the direction of the investigation, in choosing means, techniques and methods. It is summarized that forensic characteristics effectively provide an objective picture of a criminal offense, indicate its typical features, which are the starting point for the investigation methodology.

Key words: forensic characteristics, organized crime, investigation method, criminal offense.

У науковій літературі криміналістична характеристика розкриває зміст кримінального правопорушення (злочинної діяльності) і є інструментарієм наукових дослідженнях та практичній діяльності по розслідуванню кримінальних правопорушень. Виділена характеристика має своє особливе завдання та спрямування. Сама криміналістична характеристика організованої злочинності у сфері економіки являє собою категорію криміналістики, якій належить важливе місце в методиці розслідування окремих видів злочинних дій. Метою даної характеристики, є сума відомостей, знань, що можуть бути корисними, як для самої методики (зокрема, для обґрунтування методичних рекомендацій), так і для конкретної практичної діяльності органів, які мають правоохоронну функцію.

Як справедливо зазначає О.В. Халін «успіх розслідування будь-якого злочину багато в чому визначається

умінням слідчого проникнути не лише в кримінально-правову, але й у криміналістичну його сутність. Саме з'ясування останньої дозволяє в кожному конкретному випадку розслідування обрати найбільш правильний його напрям, засоби і методи [1, с. 13]. Практичне значення складових елементів криміналістичної характеристики саме по собі не викликає сумнівів, є загальновідомим і підтвердженим практикою: без їх знання й застосування в практику неможливо успішно розкривати і розслідувати кримінальні правопорушення [2, с. 153].

У науковій літературі однозначного підходу до визначення поняття і сутності криміналістичної характеристики організованої злочинності у сфері економіки – відсутній. Кожен вчений по різному трактує значення даного поняття. Ми розглянемо ті, які на нашу думку більш точно і детально описують сутність і мету криміналістичної характеристики.

З дослідженням різних точок зору вчених, хочемо зупинитись на комплексі теоретичних і практичних питань, які досліджували К.О. Чаплинський, О.В. Лускатова, І.В. Пирого, В.М. Плетенецький. Автори зазначають, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це динамічна наукова категорія, завдання якої виробляти методику розслідування [3, с. 408]. Динамічність виявляється насамперед у тому, що її зміст стосовно до різних видів і груп кримінальних правопорушень може мати змінний характер, причому істотно.

Теорія криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, як методологічна основа, виділяє ряд методів, спроможних сприяти посиленню боротьби зі злочинністю, а саме:

– окремі (загальнонаукові) методи: спостереження, опис, порівняння, моделювання, евристичні, математичні, кібернетичні методи;

– деякі спеціальні методи: структурно-криміналістичний, використовуваний власне для побудови типових криміналістичних характеристик окремих видів (родів) злочинів, а також статистичні, соціологічні та психологічні методи [4, с. 420].

Криміналістична характеристика організованої злочинності у сфері економіки, направлена на: 1) розроблення окремих методик розслідування; 2) побудову типових програм і моделей розслідування кримінальних правопорушень; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного злочинного діяння. Ця характеристика, є для слідчого своєрідною інформаційною базою. Із зазначеного призначення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень логічно виділяються наступні функції, які їй притаманні: інформаційна (пізнавальна, методологічна), описова, прогностична.

В той же час криміналістична характеристика як ціле, як єдиний комплекс, має практичне значення лише в тих випадках, коли встановлені кореляційні зв'язки і залежності між її елементами, що мають закономірний характер, які виражені в кількісних показниках [5, с. 12-14]. У цьому плані мова може йти про кореляційну функцію, про встановлення зв'язків між окремими елементами криміналістичної характеристики. Закономірні зв'язки між окремими ознаками і їхніми групами є найважливішою властивістю криміналістичної характеристики. Їхнє виявлення здійснюється на основі досліджень значущого емпіричного матеріалу.

На нашу думку, А.Л. Дудніков справедливо пропонує метод встановлення і використання кореляційних залежностей між структурними елементами криміналістичної характеристики. У цьому плані автор устанавлює види зв'язків:

1) за характером зв'язки між елементами можуть бути причинно-наслідкові, інформаційні та ін.;

2) за спрямованістю зв'язок може бути прямий і непряний, вихідний і зворотний, зустрічний тощо;

3) з погляду можливості або «жорсткості» закономірних зв'язків можна виділити зв'язки однозначні, якщо встановлення якогось елемента в 100% випадків означає наявність іншого певного елемента, і неоднозначні (ймовірнісні), якщо такий зв'язок виявляється лише в деякій частині злочинів;

4) закономірні зв'язки можна знайти між різноманітними елементами криміналістичної характеристики, а також між їхніми групами [6, с. 140-142].

Криміналістична характеристика організованої злочинності у сфері економіки виконує також прогностичну функцію. Прогнозування може бути спрямоване на вивчення динаміки, розвитку події, що вже відбулася, і на події, що ще повинні відбутися. Так, на думку В.В. Пяковського, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеева, практичне значення криміналістичної характеристики загалом полягає в тому, що при наявності одних ознак

(наприклад, що стосуються слідів знарядь і інструментів) слідчий може припустити наявність інших (певних фахових навичок у злочинця) і провести необхідні слідчі дії (по встановленню і розшуку злочинця). Використання даних криміналістичної характеристики вказує лише на певну можливість шуканих ознак у конкретному провадженні [7, с. 510].

Звідси, криміналістична характеристика організованої злочинності у сфері економіки – це інформаційна модель, система відомостей про криміналістично значущі ознаки. У цій якості криміналістична характеристика виконує алгоритмічну функцію. Дана функція сприяє слідчому у визначенні напрямку розслідування, в обранні засобів, прийомів і методів. Втілені у чіткі криміналістичні алгоритми і програми розслідування, ці рекомендації дозволяють різко підняти якість слідчої діяльності, у першу чергу з найбільш поширених і складних для розкриття кримінальних правопорушень. Такі рекомендації буде легко ввести в локальні обчислювальні мережі і навіть окремі персональні комп'ютери, які у багатьох слідчих виконують функції друкарської машинки.

Розробка криміналістичної характеристики у сфері економіки передбачає необхідність урахування її структури. Втім питання про зміст криміналістичної характеристики є дискусійним. На нашу думку, основними елементами криміналістичної характеристики є сукупність ознак, що визначають: 1) спосіб кримінального правопорушення; 2) місце й обстановку; 3) час учинення кримінального правопорушення; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого; 7) учасників ОЗГ; 8) сліди організованої злочинності (у широкому значенні).

Необхідно зазначити, що не всі елементи криміналістичної характеристики організованої злочинності у сфері економіки стосовно різних видів кримінальних правопорушень «працюють» однаково. Одні з них набувають першорядного значення, інші, навпаки, відходять на другий план. Криміналістична характеристика має властивість динамічності, що виявляється в тому, що її зміст може змінюватися стосовно тих або інших видів (груп) кримінальних правопорушень. Оскільки ОЗГ вчиняють різні види правопорушень у сфері економіки. Сучасна організована злочинність має велику кількість окремих проявів у вигляді різного роду злочинних діянь, у більшості випадків тяжких і корисливих. Тому криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, вчинюваних організованими злочинними групами у сфері економіки, може мати тільки комплексний характер.

Комплексний характер виступає інформаційним «ядром» окремої методики розслідування, яким обумовлюються і навколо якого концентруються криміналістичні знання. Використання її, як засіб (інструмент) наукових знань при розслідуванні конкретних правопорушень передбачає три стадії.

Перша стадія. За допомогою оцінки наявної вихідної інформації, слідчої ситуації, слідчий знаходить в окремій методиці розслідування подібну типову криміналістичну характеристику, елементи якої порівнює і індивідуалізує виходячи з обставин розслідуваних кримінальних правопорушень. За допомогою подібної характеристики може висувати слідчі версії, діагностувати слідчі ситуації та визначати предмет доказування.

Друга стадія. Формується робоча модель розслідування кримінального правопорушення на основі аналізу і порівняння типової криміналістичної характеристики з вихідною інформацією у кримінальному провадженні. Протягом всього досудового розслідування робоча модель кримінального правопорушення підлягає постійній оцінці на предмет встановлення повноти змісту кожного елемента шляхом співвіднесення її з типовою криміналістичною характеристикою правопорушення, і на цій основі відбувається її доповнення і конкретизація.

Третя стадія. Після закінчення досудового розслідування слідчий повинен отримати повну ретроспективну інформаційну модель розслідуваного кримінального правопорушення, яка має стати об'єктом судового дослідження.

Підсумовуючи можемо сказати, що криміналістична характеристика дає об'єктивне уявлення про кримінальне правопорушення, указує на його типові риси, що є відправними для методики розслідування. Тому не менш важливою для криміналістичної характеристики є описова функція. Саме описова функція зазнала найбільшої критики. Водночас її значення полягає у виявленні криміна-

лістично-значущих ознак певного виду злочинних діянь. З описовою функцією криміналістичної характеристики пов'язане наповнення її реальним змістом.

Криміналістичну характеристику організованої злочинності у сфері економіки складає сукупність узагальнених даних про кримінальне правопорушення (групу, вид), які створюють умови для успішного виявлення та розслідування суспільно-небезпечних діянь серед економічних відносин. Вона включає в себе будь-які обставини, які характеризують кримінальне правопорушення та полегшують діяльність правоохоронних органів щодо його розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2017. 20 с.
2. Хараберюш О. І. Протидія контрабанді в Україні: оперативнорозшуковий аспект : монографія. Київ: ВД «Дакор», 2015. 416 с.
3. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В. та ін.. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Падалка А. М. Криміналістична характеристика способів формування організованої злочинної групи у сфері оподаткування. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат. міжн. наук.-практ. конф./ за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор. Київ. 2019. С. 418-421.
5. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков, 1976. 30 с.
6. Дудніков А. Л. Проблеми встановлення взаємозв'язків між способом та іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів у сфері економічної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2017. № 24. С. 139-144.
7. Пясовський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексєєв О. О. та ін. Криміналістика : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.